

Naučno veće Instituta za filozofiju i društvenu teoriju

Jovan Arandjelović, Dušan Bošković, Zoran Đinđić, Vladimir Cvetković, Košta Cavoški, Zagorka Golubović, Stjepan Gredelj, Božidar Jakšić, Aleksandar Jokić, Vojislav Koštunica, Aljoša Mimica, Dragoljub Mićunović, Natalija Mićunović, Vesna Pešić, Milan Podunavac, Nebojša Popov, Mirosljub Radojković, Mile Savić, Ivana Spasić, Svetozar Stojanović, Milorad Stupar, Milan Subotić, Sreten Vujović, Marko Živković

Glavni i odgovorni urednik

Stjepan Gredelj

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dušan Bošković

Članovi redakcije

Jelena Đurić

Michal Sládeček

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju

FILOZOFIJA I DRUŠTVO XXV

Štampanje časopisa pomoglo je
Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

Beograd 2005.

YU ISSN 0353-5738

UDK 1+316

SADRŽAJ

AKTUELNOST KANTA

<i>Milorad Stupar</i>	Dobrovoljna liga naroda ili prinudna federativna svetska država (<i>Völkerstaat/Staatenverein</i>) državotvornih naroda – Kantova i Rolsova razmatranja međunarodnih odnosa: sličnosti i razlike	9
<i>Marinko Lolić</i>	Večni mir i svetski građanski poredak	27
<i>Zoran Kindžić</i>	Kantovo shvatanje uma	43
<i>Predrag Čičovački</i>	Kroz ogledalo metafore: Refleksija o aktuelnosti Kantove filozofije	101
<i>Aleksandar Dobrijević</i>	Od univerzalnog preskriptivizma do kantijanskog utilitarizma	113

NASTANAK NACIJA I RELIGIJA

<i>Milan Subotić</i>	Imaju li nacije pupak? Gelner i Smit o nastanku nacija	177
<i>Mirko Blagojević</i>	Sociološki prihvatljiva definicija religije	213

OGLEDI

<i>Michal Sládeček</i>	Dworkinova liberalistička teorija zajednice	243
<i>Jelena Đurić</i>	Zadnje dvorište tranzicije	261
<i>Miša Đurković</i>	Ideološki i politički sukobi oko popularne muzike u Srbiji	271

ZADNJE DVORIŠTE TRANZICIJE

Apstrakt: Razmatranje tekućeg perioda tranzicije društva u Srbiji otkriva duboku protivrečnost koja postoji između imperativa integracije i upornog odlaganja institucionalnih promena povezanog s indolencijom velikog broja ljudi. Skoro svuda u društvu primetna je kriza vrednosti. Stalne promene ideoloških načela ostavile su teške posledice na društvo u Srbiji. U tim promenama rušeni su, iznova građeni, te opet gubljeni moralni uzori, vrednosti, duh, tako da se društvo u Srbiji sada nalazi na ruševinama proteklih tradicija, opštih vrednosti, kolektivnog identiteta, zajedničkog cilja. U svakodnevnom životu Srbije to je upadljivo veoma često, kao na primer, u jednom beogradskom parku čije fotografije i vizuelno ilustruju ove probleme.

Ključne reči: društvo u Srbiji, vrednosti, identitet, tranzicija.

Kada tekuću tranziciju društva* u Srbiji posmatramo u istorijskoj perspektivi, možemo zapaziti da je ovde *tranzicija* gotovo neprekidna.¹ Samo u prethodnom stoleću u Srbiji su se stalno odvijale društvene promene. Tako su ratovi, bilo regionalni, bilo svetski, ili građanski dramatično prekidali i inače veoma zakasneli razvoj perifernog kapitalizma, dok konačno kapitalizam nije bio potpuno odbačen sa dolaskom socijalne revolucije svetskih razmera. Ona je istočnom bloku sveta bila donela istorijski novi politički poredak – socijalizam, koji je ideološki tumačen kao „period prelaska u komunizam“.

Taj je, period socijalističke tranzicije na svoj način modernizovao tadašnje tradicionalno i nerazvijeno društvo u Srbiji. Eksproprijacijom i nacionalizacijom privatne imovine, sprovodio je etatističku – „planski“ dirigovanu privredu, forsirao industrijalizaciju, naseljavao

* Tekst je nastao kao deo istraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju koji podržava Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

¹ Pojam „tranzicija“ se ovde koristi u smislu značenja „prelaska“, „prelaženja“ iz jednog stanja u drugo, dakle, bez aktualnog određenja stanja iz kog se, ili u koje se prelazi. Konkretno istorijski kontekst svakako uslovljava odgovarajući sadržaj procesa tranzicije, ali naglasak je ovde na učestalosti prelazaka, gotovo neprekidnosti promena i to takvih temeljnih promena koje sprečavaju ustaljivanje nekog pozitivnog poretka vrednosti i tradicije koja bi na njima nikla.

gradove, pretvarajući pretežno seosko stanovništvo tadašnje Srbije u radnički proleterijat. Ovom procesu je korespondirala i birokratizacija društva u Srbiji, naravno i nakon rigoroznog ograđivanja od staljinizma. Trajniji i autentičniji oblik socijalistička tranzicija je poprimila, više u ideologiji, nego u praksi *samoupravljanja*. Međutim, zataškavanje ključnih slabosti samoupravnog socijalizma bilo je u velikoj meri odgovorno za održavanje i obnavljanje krize društvenog identiteta koja je do krajnosti zaoštrena globalnim istorijskim urušavanjem političkih sistema uređenih na temelju *komunističkih* principa. To je bilo polazište ratnog rasula Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije sa kojom se Srbija identifikovala u najvećoj meri, verovatno najviše zbog viševekovne i do poslednjih ratova velike raspršenosti srpskog naroda po celoj njenoj teritoriji.

Ukoliko tokom perioda jugoslovenskih cepanja nije bilo jasno da li je Srbija pod sankcijama zapravo prolazila aktuelnu *post-komunističku tranziciju*, nalik ostalim državama bivšeg istočnog bloka, to se promenilo nakon pada ozloglašenog režima u Srbiji (odnosno, krnjoj Jugoslaviji, kasnije nazvanoj Srbija i Crna gora). Ono što je od tada postalo jasnije postalo je otuda i bolnije, naime to da su potresi novih podela moći, vezani za opskurne igre *divljeg kapitalizma*, (p)ostali teško podložni kontroli društva i države. Nepodložnost kontroli društva posledica je urušavanja socijalizma, urušavanja koje je, u Srbiji, privatnom kapitalu ekstremno suprotstavilo društveno vlasništvo obezvređujući ga do krajnosti. Nepodložnost kontroli države, pak, predstavlja jedan aspekt tekuće globalizacijske tranzicije koja počiva na ideji slabljenja države kao preuske za potrebe globalnih transakcija, a preglozane za efikasno zadovoljenje lokalnih potreba.

To je postalo deo neumitnog toka prelaska u novo doba, čije globalizacijske karakteristike traže prilagođavanje današnjih društava u pogledu svih ključnih pitanja. S tim ciljem se pomno analiziraju sve vrste relacija globalizacije i identiteta, u potrazi za što je moguće skladnijim budućim integracijama mnogobrojnih tradicija. Ova razmatranja pretežno podrazumevaju društvene tradicije i identitete kao određene datosti, kao polazišta za traženje rešenja. Što se Srbije tiče, izgleda da stvari ne stoje tako, upravo zbog onoga što je ovde označeno kao *neprekidnost tranzicije*. Razmišljanje o tom problemu otkrilo je neobičnu ideju koja korespondira tome da je u Srbiji

tranzicija postala *tradicija*², namećući dalje rasvetljavanje kritičnog problema identiteta društva u Srbiji.

Kao i prethodne istorijske promene kroz koje je prolazila Srbija i ova poslednja *tranzicija* praćena je lomovima njenog društvenog identiteta. Ti lomovi se pretežno ispoljavaju kao problemi opstanka jednog razorenog i osiromašenog društva, međutim, njihov uzrok nije toliko materijalne koliko duhovne prirode. Možda ga je moguće svesti na pojavu preovlađujućeg prihvatanja ogoljenih materijalnih vrednosti, odnosno nedovoljnog društvenog uvažavanja suštinskih ljudskih vrednosti. Otuda, razmatranje tekućeg perioda *tranzicije* društva u Srbiji otkriva duboku protivrečnost koja postoji između imperativa integracije i upornog odlaganja institucionalnih promena povezanog s indolencijom ljudi. Stalne promene ideoloških načela ostavile su teške posledice na društvo u Srbiji, tako da je sada u njemu skoro svuda primetan vrednosni vakuum. Ogromna zapuštenost sazajne, etičke i estetske dimenzije ovog društva korespondira dugom kontinuitetu procesa njegovog rastakanja. To se upadljivo manifestuje nedostatkom društvene svesti o sopstvenoj situaciji u okruženju, kako društvenom, tako i prirodnom.

Ukoliko prepoznavanje problema predstavlja polovinu puta do njegovog rešenja, onda bi od ovoga trebalo poći. Svi izgovori da se to učini, ma kako jaki, nisu od pomoći. Tako je, na primer, nepobitno da su istorijski razlozi bitni činoci problematičnog odnosa društva u Srbiji prema vrednostima. Na sličan način, teško je pobijati da globalna perspektiva doprinosi takvom odnosu, jer vrednosti ekonomske i demokratske tranzicije retko gde da su u ravnoteži, a postoji i ogroman nesklad između kapitalizama razvijenog *centra* i neregulisanog *divljeg kapitalizma periferije*. To je, međutim, stvarnost, datost koju nije moguće menjati, utoliko što ona predstavlja nešto dovršeno, prošlo. Ono što je moguće menjati moguće je samo svesnim izborom onoga što dolazi. U konkretnom slučaju, za društvo u Srbiji to znači određenje nekog zajedničkog cilja i jasno usmerenje ka njemu. Ovo podrazumeva napuštanje izgovora, ma kako brojnih i opravdanih, ali beskorisnih.

Istovremeno, to je način da problematičnost globalnog poretka prestane da služi kao argument za održavanje starih *autoritarnih*

² Đurić, Jelena. 2003. 'Tradicija kao tranzicija', u zborniku Mile Savić (ed.), *Integracija i tradicija*, IFDT; Disput, Beograd.

režima. To je, takođe, put da zastarevanje funkcije ovih autoritarnih režima u borbi za suverenitet nacionalne države ne bude, zamahom globalizacije, preinačeno u *novi vid autoritarnosti* koja se *moralno* podupire procenom *nedoraslosti* pojedinih društava za demokratiju, na osnovu čega se ta društva, kao neodgovorna, proglašavaju podložnim kontroli.

Tako, dakle, istorijsko iskustvo svedoči da je autoritarnost osobina ukorenjena u nesvesnom kako moćnih, tako i ne-moćnih entiteta. Kao antropološku karakteristiku trebalo bi je imati u vidu takođe pri ispitivanju „autoritarnog nasleđa kao prepreke za razvoj civilnog društva i demokratske kulture“³. Prisustvo autoritarnog nasleđa u Srbiji nesumnjivo postoji, ali pravac njegovog uticaja je ipak neizvestan, ono može na ljude uticati na razne načine, od nekritičkog prihvatanja, do snažnog bunta protiv autoriteta. Izoštreno suprostavljanje, s jedne strane, „depersonalizovanog podaničkog pokoravanja neprikosnovenom autoritetu vođe“⁴ i, s druge strane, idealizovane „delatne ličnosti slobodnog građanina“, previđa da je sklonost autoritetu generalno karakteristika ljudske prirode. Na opštoj prisutnosti ove osobine počiva i neophodno građansko prihvatanje, takođe bezličnog autoriteta **zakona** svake (birokratski) organizovane moderne države.

Svesno uvažavanje autoriteta, kao pozitivna ljudska osobina, potiče iz priznavanja potrebe za autoritetom razuma koji pomaže da ljudi svrhovito uredi svoje okruženje. S druge strane, autoritarnost, kao posledica nesvesnog straha od zloupotebe autoriteta i uzrok moralne heteronomije, negativna je ljudska osobina koja predstavlja moćnu prepreku samosvesnom uzdizanju i svesnom razvoju pojedinaca, kao i društva. Društva koja u svojoj tradiciji uspevaju da nguju kulturu neophodnu za stvaranje „ljudskog kapitala“⁵, jesu stabilnija društva. Nasuprot njima, društva koja nemaju ovu kulturu, teže uspevaju da očuvaju svoju tradiciju. Tako, prethodno pomenutim opravdanjima možemo dodati i ove, opšte ljudske razloge, koji društvu u Srbiji

³ Golubović, Zagorka. 2004. „Autoritarno nasleđe i prepreke za razvoj civilnog društva i demokratske političke kulture“, u zborniku: *Između autoritarizma i demokratije*, Knjiga II, Civilno društvo i politička kultura, Ur., Dragica Vujadinović i dr. CEDET Beograd.

⁴ Ibid.

⁵ Fukujama, Fransis. 1997. *Sudar kultura (Poverenje. Društvene vrline i stvaranje prosperiteta)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

otežavaju razvoj i uzdizanje svesti, a koji su, međutim, neophodni za određivanje suštinskih interesa kao uslova opstanka društva.

Bez neke prihvatljive ideje i prihvatanja odluke o tome šta su opštedruštveni interesi, društvo kao takvo osuđeno je na propadanje. Samo uviđanje da je nužan smisao slobode **odgovornost**, kao što je bitan smisao odgovornosti **sloboda**, može davati podsticaj za razvoj pozitivnih karakteristika ljudske prirode. Taj razvoj se oslanja na sagledavanje opštih duhovnih vrednosti kao načelnih interesa individua, kao i društva. Produbljanje ove teme zahteva temeljno rasvetljavanje povezanosti problema vrednosti i identiteta konkretnog društva.

Stalne promene, uglavnom praćene krvoprolićem, ostavile su teške posledice na društvo u Srbiji. U tim promenama rušeni su, iznova građeni, te opet gubljeni moralni uzori, vrednosti, duh. Sadašnje društvo u Srbiji nalazi se na ruševinama: proteklih tradicija, opštih vrednosti, kolektivnog identiteta, zajedničkog cilja. Beznadežnost ovog stanja može se preobraziti jedino pronalaženjem opštih interesa društva, interesa koji bi ponovo odredili zajednički cilj i motivisali stanovništvo da strpljivo iznova konstruiše svoj pozitivni kolektivni identitet.

Mada kretanje napred zahteva da se ne gleda stalno unazad, ipak je bitno uvideti greške i prevazići istrajavajuće prepreke. Jedna od takvih prepreka za društvo u Srbiji jeste, na primer, otuđenje od *institucija sistema*⁶. Loše funkcionisanje institucija korespondira, koliko nemogućnosti građana da neposredno utiču da se to promeni, toliko i njihovoj nemogućnosti da se samoorganizuju da bi rešili svoje svakodnevnne i ostale probleme.

U Srbiji, *građansko društvo* uglavnom je ostalo prazna ideološka kategorija, promenivši samo vrednosni predznak nakon post-komunističkih promena. U praksi i dalje jedino veoma uzak krug političkih i ekonomskih moćnika ima ulogu društvenog subjekta. Ova takozvana *neo-autokratija* društva zastupa *post-komunističku tranziciju* forsiranjem liberalizma tržišta.⁷ To slabi državu, a ne

⁶ Birokratska tradicija jedna je od retkih tradicija koje su istrajale u ovom društvu. Mada je njeno postojanje više sinonim nečeg negativnog, zamisliva je neka mogućnost njenog preobražaja, na primer, sistemskim onemogućenjem korupcije, tako da ona postane sredstvo bolje organizacije društva.

⁷ Nasuprot tome, autokratija prethodne, komunističke tranzicije forsirala je etatizam. Međutim, oslobađanje od autoritarnosti i autokratije znači prevazilaženje ovako suprostavljenih principa, jer nalaženje ravnoteže između onoga u njima što ih

rešava probleme bede i nezadovoljstva većine stanovništva. Naprotiv, dok zaštitna uloga države sve više nestaje, sprega vlasti i novca sve više jača. Duboke pore društva (p)ostaju podložne korupciji.⁸ Tako se kompromituje *demokratija* u praksi i idejno, slično kao što je u prethodnoj, komunističkoj fazi, praksa kompromitovala tadašnje društvene ideale.

Da bi demokratija postala nešto više od ideološke kategorije potrebna je dobra organizacija društva. Ali ako slaba država nije sposobna da organizuje društvo, a društvo nije doraslo odgovornosti organizovanja države, gde se nalazi izlaz iz tog poražavajućeg vira? Problem je, dakle, u odluci da se prekine ovo vrzino kolo koje se sve više zapliće. Unutrašnji uslovi spečavaju demokratski preobražaj, a njima doprinose i spoljašnje okolnosti. Možda upadljivije nego u ostalim zemljama savremene političke i ekonomske tranzicije, radikalizam *šok-terapije* otvorio je u Srbiji ponor novog istorijskog eksperimenta, umesto da ubrza proklamovani demokratski prelazak. Kako protiče vreme, na datim pretpostavkama postaje nepojmljivo građenje demokratskih institucija i nalaženje nekog puta koji bi bio dovoljno prihvatljiv.

Pomak u svetskoj situaciji, označen kao globalizacija, prvenstveno se odnosi na pojavu višestrukih mogućnosti globalnog integrisanja proizvodnje.⁹ To pomera parametre nacionalnih ekonomija i upućuje vlade da se odgovornije bave manje opipljivom sferom veština, motivacija i nacionalne kulture. Međutim, dok razvijeni svet prilježno traga za novim konceptima koji bi više odgovarali novonastajućim uslovima lokalnog življenja¹⁰, politika društva u Srbiji okupirana je pretežno samom sobom tako da ne uspeva da se bavi poboljšavanjem uslova života čak ni u domenu koncepata. Ipak, bez odgovarajućih koncepata, nema ni odgovarajućih praktičnih rešenja i društvo je, kao takvo, prepušteno stihiji svake vrste, unutrašnje i spo-

oba ispunjava smislom, omogućava ostvarenje celovitih interesa – pojedinaca, kao društva.

⁸ U atmosferi straha i siromaštva, „sve ima svoju cenu“, ili „sve osim ljudskog dostojanstva!“, kako bi rekao Kant.

⁹ Ovakva razmišljanja o postindustrijskom društvu prethode poplavi literature koja se direktnije usredsređuju na globalizaciju. Videti, na primer, Peter Dickens 1992; Appadurai 1990...

¹⁰ Albrow, Martin. 1997. „Traveling Beyond Local cultures Socioscapes in global cultures“, u John Eade ed. *Living the global city*, Routledge, London and New York.

ljašnje „prirode“. Zaista, svakodnevnica društva u Srbiji podrazumeva izloženost stihijama i raznim vidovima (ne baš terapijskih) šokova.

Na osnovu iskustva prizora koji se sreću na ulicama Beograda (izvan najužeg fokusa intencionalnog samopredstavljanja od glavnog grada), utisak je da društvu u Srbiji odgovara metafora *zadnjeg dvorišta tranzicije*. U ovom zadnjem dvorištu nalazi se mnogo toga od čega bi bilo prijetnije odvratiti pogled, pogotovo kada se uzme u obzir da je spoljašnji izgled zapravo odraz unutrašnjeg stanja svesti koje ovde nalazi svoje mesto i svoj izraz. U Srbiji je, na žalost, postalo gotovo nemoguće izbeći ovu „estetiku ružnog“ koja predstavlja oblik obezvređenja sveta izraženog neredom. Kao kroz neku fraktalnu prizmu proisteklu iz Teorije haosa¹¹ svedoci smo da se struktura ovog društvenog ne-reda ponavlja na svim nivoima, kako institucija, tako i svakodnevnog života. Otuda se u kontekstu društva u Srbiji nameće ironična primedba da je neobično zapravo to što još uopšte postoji ideja reda. Iako bez ideje reda ne bi bilo ni merila za nered, nastavak postojećeg toka društvenog zbivanja čini zamislivim isčezavanje same ideje reda, nego njegovo uspostavljanje.

Ukoliko bi se rezonance pomenute teorije širile dalje bilo bi moguće da se društvo u Srbiji shvati kao „mikrohaos u makrohaosu“ globalnog društva. Međutim, fokus sadašnjeg istraživanja zadržava se na jednom sasvim određenom „mikrohaosu“ u „makrohaosu“ društva u Srbiji, to jest na jednom beogradskom krajoliku, moglo bi se reći „parkoliku“ utoliko što bi taj termin trebalo da konotira konfiguraciju društva¹². Reč je, naime, o jednom starom beogradskom parku na ušću tri ulice – Bulevar JNA (što je bivši naziv, pošto je sadašnji naziv zapravo bivšiji i nije istaknut), Jove Ilića i Vojvode Stepe. Ovaj park, koji bi trebalo da bude prijetno odmorište za stanovnike i prolaznike, pretvoren je bukvalno u zadnje dvorište u najnovijem periodu tranzicije u Srbiji. Krijući se iza raspada prethodne države u ovom periodu ustanovljena je u Srbiji „kultura kioska“¹³,

¹¹ Teorija haosa i Teorija fraktala potiču iz savremene subatomske fizike, ali emituju obuhvatniji heuristički potencijal koji, naravno, nije doslovno već više asocijativno prenosiv u oblasti društvenog istraživanja.

¹² Da se poslužim oblikom izražavanja koje je uveo Arjun Appadurai 1990, sugerišući sufiks „olik“ („scape“) koji mu je s pravom izgledao kao bolji izraz fluidnosti društvenih formacija u uslovima globalnih kulturnih tokova.

¹³ Izraz koji je upotrebio Dr Fritjof Bergman, kada je održao predavanje u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju proleća 1998.

koja istrajavaja do danas. Tako, postojeći izgled parka odražava ceo splet društvenih odnosa koji uključuje korupciju lokalnih vlasti, bahatost malih preduzetnika, besposlene, alkoholičare, „izgladnelu raju“, bespomoćnost običnih građana, kao i posledično odsustvo dece na igralištu namenjenom za njih.

Beograd je, naravno, jedan osiromašeni, ex-socijalistički grad prepun mesta koja nisu u stanju da budu odraz nekog poželjnog samopredstavljanja. Međutim, park o kome je ovde reč, na svega par kilometara od centra grada i sam čini jedan centar okupljanja. Utoliko, njegovo pretvaranje u neki budžak zadnjeg dvorišta govori daleko više nego da je to tek jedan zapušteni deo gradskog pejzaža, govori naime o stanju duha društva, stanju koje se odslikava u (ne)nameranom nedostatku odnosa prema harmoničnom uređenju, bilo kog okruženja, pa i sopstvenog glavnog grada.

Ova tema je dokumentovana stotinama fotografija čiji je izbor pretočen u poster¹⁴, izložen na evropskoj antropološkoj konferenciji s jeseni 2004. Zadatak da se to istraživanje predstavi vizuelno u obliku postera, uticao je na lično otkrivanje smisla koji vizuelno ima u antropologiji.

Smisao vizuelne antropologije nije u tome da omogući da se nešto izrazi „rečitije od reči“, pogotovo ukoliko ta fraza učitava u reči težinu neprikosnovenog merila izražavanja. Vizuelni način prezentacije antropoloških tema ima dobrih razloga. Uviđanje tih razloga trebalo bi da ovu, u našim akademskim antropološkim krugovima prilično neuobičajenu oblast uvede u upotrebu, ako ni zbog čega drugog, onda zbog praćenja savremenih tokova i davanja sopstvenog doprinosa oblikovanju globalne kulture koja, što se antropologije tiče, uveliko komunicira sredstvima vizuelnog izraza. Zapravo, to je za antropologiju u svetu potpuno normalno – od njenog nastanka fotografija i film bili su pomoćna sredstva antropologije. Digitalizacija ih je samo učinila praktičnijim za komunikaciju, koja je više u duhu sadašnjeg vremena. Utoliko su ona postala neizostavnija za antropologiju i kod nas.

Pored toga, interdisciplinarnost antropologije zahteva što obuhvatniju prezentaciju njenog predmeta proučavanja. Nije reč o tome da je vizuelno pogodnije za neutralno sakupljanje antropološke empirijske građe, jer nezaobilazna interpretacija te građe, kao i sam njen

¹⁴To bi trebalo da bude deo internet izdanja ovog broja Filozofije i društva.

izbor, uvek ostavlja mesta za unošenje različitih dimenzija vrednosne interpretacije, nego je reč o tome da težnja za obuhvatnom prezentacijom istraživanja čini od vizuelne prezentacije značajnu dopunu ma kako detaljnog teorijskog izlaganja i opisa empirijski dobijenih podataka. Takođe, novija proučavanja ljudskog mozga¹⁵ pokazuju da je za njegovo potpunije funkcionisanje neophodno kombinovanje pojmovnih i vizuelnih sredstava.

Pojmovi koji se mogu upotrebiti da bi se opisali prizori pomenutog beogradskog parkolika dočaravaju različitu dimenziju, od one koju pružaju fotografije kada te prizore prikazuju konkretno. Prednosti jednih i drugih pristupa dolaze do izražaja upravo u njihovoj sintezi. Ono na šta bi ukazao, recimo tekst o „etičkom odnosu društva prema estetskom momentu sopstvenog životnog okruženja“, fotografije prikazuju neposred(ova)no. S jedne strane, prednost njihova nad opisima, ma kako oni detaljni bili, jeste što one prikazuju samu stvar, upravo ono što reči pretenduju da opišu. Ni najnadahnutiji opisi ne mogu toliko precizno prikazati baš te, konkretne prizore pomenutog parkolika – izlokanih ulica koje ga okružuju, oronulih fasada, trafika koje su na herene po trotoaru i okružene ljudima sa teško opisivim izrazima na licima.

S druge strane, fotografije ne mogu, kao reči, tumačiti nijanse, ili objasniti nevidljive dimenzije pomenutih prizora. One konstatuju, ali ne ističu, na primer, bizarnu zamisao luksuznog restorana čiji su prozori okrenuti sivilu prometne ulice, dok kuhinja i njeno osoblje komotno prihvataju park kao njegovo zadnje dvorište. Kao što ni fotografije prizora trotoara preprečenog kamp-prikolicom (kao dependansom pljeskare i uz nju ‘pripadajućeg’ prostora za parking i kontejnere), ne otkrivaju nužno etičku pozadinu bahatog vlasnika, koji ne mari što kontejneri sprečavaju da se pogledi njegovih gostiju odmore na zelenilu parka. Zato su potrebne reči: da bi kritikovale, da bi istakle da drskost tog preduzetnika odgovara, ne samo nemanju brige za kvalitet života njegovih sugrađana (koji u svojim svakodnevnim prolascima moraju to da obilaze, hodajući po kolovozu, ili utabavajući zemljane staze, što je prilikom kiša jako neprijatno), nego da, u stvari, ona odgovara bezobzornosti prema sopstvenom životu tih ljudi koji zbog gramzivosti zanemaruju potrebe svojih duša.

¹⁵Buzan, Tony. Bari Buzan. 1999. *Mape uma*, Finesa, Beograd.

Takvi primeri u Srbiji, na žalost, nisu usamljeni, naprotiv, količina pojedinaca koji svoje sebične interese pretpostavljaju opštim interesima društva toliko je narasla da ugrožava opstanak društva u celini. Što to bolesno stanje društva u Srbiji traje duže, to mu oporavak izgleda neizvesnije, odnosno, spontan oporavak postaje nemoguć, a društvo se približava stanju u kome jedino delotvorno postaje uspostavljanje autoriteta jedne odgovorne i kvalitetne državne uprave koja će ispunjavati neophodne standarde razvijenih evropskih zemalja. Iznutra gledano, da društvo u Srbiji ne bi skončalo u agoniji samoponištenja, ono mora pronaći dovoljno unutrašnje snage i mobilisati se za preuzimanje odgovornosti za buduću integritet, da bi na taj način postale moguće integracije u šire celine.

Jelena Đurić

THE BACKYARD OF TRANSITION

Summary

The reflection on the current period of transition in Serbian society indicates deep contradictions between the urge for European integration and the delay of institutional transformation that fuse with the indolence of a large part of the people. The crisis of values is conspicuous almost everywhere. Continuous changes have had hard consequences on Serbian society. During these changes moral patterns, values, spirituality were destroyed, rebuilt, and lost again. Hence, Serbian society now lies on the ruins of past 'traditions', general values, collective identities, and a common purpose. In everyday life, it is noticeable very often as, for example, in the Belgrade 'park-scape' whose photos obviously illustrate these problems.

Key words: Serbian society, values, identity, transition.

Miša Đurković
Institut za evropske studije
Beograd

UDK: 316.723:7.067.26
Originalni naučni rad

IDEOLOŠKI I POLITIČKI SUKOBI OKO POPULARNE MUZIKE U SRBIJI

Apstrakt: Rad se bavi ideološkim i političkim sukobima oko popularne muzike u Srbiji kao odličnom primeru jednog konfuznog i loše postavljenog traganja za identitetom. Zapravo, sukob o kome je reč, sve vreme se vodi oko toga da li su takozvani orijentalni elementi (asimetrični ritmovi, melizmi i sl.) legitiman deo srpske muzike ili ne. Autor se fokusira na tri perioda dvadesetog veka kada su se potezali potpuno isti argumenti, a naročitu pažnju posvećuje aktuelnim sukobima i izlaže zašto su sve tri prisutne pozicije na sceni ideološki zasnovane. Posebna pažnja posvećena je uticaju tržišta na razvoj i modernizaciju popularne muzike. Članak se završava preporukama za jedno bolje postavljeno razumevanje sopstvenog kulturnog identiteta.

Ključne reči: popularna muzika, turbo-folk, identitet, tržište, orijentalni muzički elementi, ideologija.

Tokom čitave svoje istorije Srbija je bila područje na kome su se susretale, mešale, ali i sukobljavale najrazličitije kulture, religije, civilizacije, sistemi vrednosti i ideologije. Sve ovo, ostavilo je dubokog traga na identitete ljudi koji naseljavaju ovu državu. Posledica takvog razvoja je činjenica da je pitanje nacionalnog identiteta kako dominantne nacije, tako i nacionalnih manjina, i naročito same države izuzetno složeno. Ova složenost je, međutim, previđana i nasilno ignorisana od strane elite tokom čitave moderne istorije Srbije. Srpska politička i kulturna elita je ceo svoj moderni razvoj sagledavala iz perspektive oslobađanja od otomanskih, azijatskih elemenata i približavanja svom „prirodnom“ evropskom, dakle hrišćanskom kontekstu. Ova modernizacijska matrica, ukorenjena u evropskom prosvetiteljstvu (iz koga je potekla većina modernih evropskih ideologija poput liberalizma, socijalizma ili nacionalizma), bila je nametana od strane svih modernih režima u Srbiji bez obzira na njihovo ideološko određenje – jednako od konzervativaca, liberala ili komunista¹. Čak su i veoma slavenofilski

¹ Pokojni premijer Srbije Zoran Đinđić više puta je isticao da je zapravo prioritet Srbije raskid sa azijskim orijentalnim nasleđem.